కథ 1992

5

ముసలమ్మ మరణం

మహేంద్ర

చీకల సుబ్బమ్మ చెరువుకట్ట పైనుంచి టవునుకు పోతున్న తారురోడ్డు చిమ్మ చీకటిగా ఉంది. ఎండిపోయి, బీటలువారి, తుప్పలు, కంపలుగా ఉన్న చెరువుకట్ట మీది నుంచి ఈదురుగాలి ఆరంభమయింది. చెరువుకట్ట మీద ఒక ఎద్దులబండి పెద్ద డ్రమ్ముల్లో నీళ్లు నింపుకుని టవును వైపుగా సాగుతోంది.

దీపాల జాతరలా ఉన్న పట్టణం నుంచి పారిపోయి వస్తున్నట్టుగా ఇనుముతో తయారుచేసిన ఖడ్గమృగం లాంటి మోటారుసైకిలొకటి తారురోడ్డు మీద దూసుకు వచ్చింది.

“అన్నా, దేశిరెడ్డిగారి ముసల్ది కాలమయిపోయింది,” అన్నాడు ఎద్దులబండిని తోలుతున్న సూరి. మోటారుసైకిలును ఆపుజేసి ఒక్కసారిగి చేష్టలుడిపోయినట్టుగా నిలిచిపోయాడు పిచ్చిరెడ్డి. ఎడతెరపిలేని వ్యాపార లావాదేవీలవల్ల దినానికి నాలుగైదుసార్లయినా టవునుకూ, పల్లెకూ తిరగక తప్పని పిచ్చిరెడ్డికి రోడ్డుమీద ముసలావెు ఎదురుకాని సమయాలు తక్కువ. చీకలమ్మ గుడి నుంచి మునిసిపల్ బస్టాండ్ దాకా జనం పిచ్చిరెడ్డి బుల్లెట్టును సింగాన్ని జూసినట్టుగా జూసి తొలగిపోతుండగా, దేశిరెడ్డిగారి ముసల్ది మాత్రం కడదాకా లెక్కపెట్టింది కాదు. ఇంత బదుకూ బదికి చివరికి ఒక ముసల్దాన్ని సాధించలేకపోతున్నాననే ఉక్రోషం అతనిలో రోజురోజుకూ వ్రణంగా పెరిగి సలపరించింది. చివరికామె కట్టె ఎప్పుడు కడతేరిపోతుందా అని ఎదురు చూస్తున్నాడు పిచ్చిరెడ్డి. అదీ జరిగిపోయింది. నమ్మశక్యం గాకుండా నిలబడిపోయిన పిచ్చిరెడ్డి వెనుక వస్తున్న లారీ హారన్ కొట్టడంతో బండి కదిలించాడు.

మోటారు సైకిల్ వేగం పుంజుకుంది. పిచ్చిరెడ్డి మెదడులో ఆలోచనలు చుట్టలు విప్పుకుని లేస్తున్నాయి. అతడు చదివింది నాటు చదువే అయినా, ఇంజనీర్లకే ఎస్టిమేట్లు చెప్పగలడు. డబ్బు దగ్గర అతడి జాగ్రత్తను జూసి మార్కెట్టు చౌకులో మార్వాడీలు కూడా నివ్వెరపోవటం కద్దు. పాము తలమీద ఉన్న మణిని కూడా సాధించగల అష్ట తెలువులూ, తన దగ్గరున్న గులకరాయిని కూడా వెలలేని వజ్రంగా చెలామణీ చేయగల సకల మాయోపాయాలు కలిపి అతడు అనేక వ్యాపారాలు చేస్తున్నాడు. ఈ క్రమంలోనే చెరువుకింద పల్లె నుంచి మునిసిపల్ లిమిట్ దాకా గల భూముల్నంతా అతడు అంచెలంచెలుగా ఆక్రమించుకున్నాడు. దీనికి ఆఖరి అడ్డంకిగా ఉండిన ముసల్ది కూడా ఈ దినం కాలమయిపోయింది. అతడి మనసు ఎకరాలుగా పడివున్న బీడుభూముల్ని క్షణాల మీద అంకణాల్లోకి, అడుగుల్లోకి మార్చి మదింపులు వేస్తోంది. ఊరు సమీపిస్తుండగా అతడికి తక్షణ కర్తవ్యం గుర్తుకు వచ్చింది. అతడు ముఖాన్ని నల్లగా జేసుకున్నాడు. ముసల్దాన్ని సాధించలేకపోవటం వల్ల తాను పొందిన విషాదానికి అంత్యక్రియలు చేయదలచుకున్నట్టుగా అతడు కార్యరంగంలోకి ప్రవేశించాడు.

చెరువు కింద పల్లెలో విద్యుద్దీపాలు లోవోల్టేజీ వల్ల లాంతర్లలా వెలుగుతున్నాయి. ఊర్లోని జనం దేశిరెడ్డిగారి ఇంటి ముందు గుమికూడుతున్నారు. అప్పుడొకరు అప్పుడొకరుగా వెళ్లి ముసలామె కాయాన్ని జూసి వస్తున్నారు. పక్కింటి నాగులు భార్య సులోచన ముక్కు చీదుకుంటూ ఇంట్లోకీ వీధిలోకీ తిరుగుతోంది.

“ఏ టయింలో పాణం పోయుంటుంది?” వివరాలు సేకరిస్తున్నాడు పిచ్చిరెడ్డి.

"ఏ యరవకని జెప్పటం? వారం దినాలు ముందు కూడా బాగా తిరగతా ఉండినామె గదా. అయితే, నాలుగు దినాల నుంచి ఆయమ్మకు ఏడలేని జరం కాసేసింది. నిన్నటి నుంచి ఒళ్లు సోదీనం తప్పి పడిపోయింది. అప్పటికీ మా బావతో చెప్పి పేట నుంచి జరం మాత్రలు తెప్పించి తాపించినా, ఈ పొద్దు పయి టాళ నాలుగ్గంటల సమయంలో కొడవలి కోసం నేను ఇంట్లోకి వచ్చినప్పుడు గూడా గోరాస్తా ఉండింది. ఆ పయిన మళ్లొక గంటకు నేనొక గళాసు పాలు తీసుక పొయ్యి తాపించనుబోతే మనిషి నడుము నిలవకుండా జారిపోయ్యింది. కడాకు సల్లనీల్లు కూడా మింగుడు పడలా, నాకు కాళ్లూ సేతులూ ఆడలే - దిక్కులే తెల్లే," గొంతు జీరపోయి ఏడవసాగింది సులోచన.

"ఎంత బదుకు బదికిన మనిసి! ఎందరికి పెట్టి పోసాపణ చేసిన పుణ్ణాత్తురాలు! ముగ్గురు కొడుకులూ, ముగ్గురు కోడాండ్లూ, మనవళ్లూ, మనవరాండ్లూ, సంబందుగులూ, సుట్టాలూ- ఇంతమందీ కలిగి కడాకు దిక్కులేని సావు సచ్చింది గద," జనం ఇంటి ముందర దిన్నెలమీదా, వీధిలో వాల్చిన మంచాలమీదా కూర్చొని వగచసాగారు.

"ఏం జేస్తాం? కొడుకుల్నని ఏమి పుణ్ణెం? ఈ ముసల్ది కూడా తక్కువయిందిగాదు. మహా మకురు బట్టిన మనిసి. అదేం మతమో సావనైనా సచ్చిందిగానీ పట్టినపట్టు వొదిలిందిగాదు. అసలు సేద్దాలు జేసి ఈమె గానీ, సచ్చి మన్నుకింద పడుకోనున్న ఈమె అబ్బ దేశిరెడ్డి గానీ కొడుకులకు, మనవళ్లకు ఏమి వరగబెట్టినారో జెప్పు? కడాకు ఈమె కొడుకులు కడుపాత్తరం కోసం రాజ్యమంతా తిరిగి బిడ్డాపాపల్ని సాక్కుంటూ ఉండారు. చీకల చెరువు బొట్టు నీళ్లు లేకుండా ఎండి ఈనాటికి ఏడు ఎనిమిదేండ్లు అవతా ఉండాది. చెరువు కింద బావులు బొక్కినోళ్లు తెరుచుకోనుండాయి. మళ్లన్నీ బీళ్లయిపోయి కడాకు తాగను మంచినీళ్లు దొరకని అగ సాట్లు వొచ్చిపడినా, ఈ ముసల్ది నేలను అమ్మనిచ్చింది గాదు. అదీ టవునుకు కాసంత అందుగడిలో ఉంది కాబట్టి మన నేలలూ ఒక రేటు పలకతా ఉండాయి. ఉండే బీడును అమ్మేసి వచ్చింది ముగ్గురు కొడుకు లకూ తలా నలభైయో, ఏభైయో వేలు ఇచ్చేసుంటే- ఏ కొడుకు ఇంటికాడ పడుండినా వాళ్లు ఈమెను సాకే సుందురుగద. ఈ ముసల్ది చచ్చేంతదాకా ఈ మాటను చెవిలో వేసుకోలే. అయితే ఈ పొద్దు జనమంతా కన్న తల్లిని కండ్లజూళ్లేదని కొడుకుల్ని అగుడు జేసేవాళ్లే గదా..." అన్నాడు పిచ్చిరెడ్డి.

"అదంతా మనకు ఎందుకలేన్నా, ముందు జరిగే పని జూడండి. సత్యవేడులో మునిరత్నమన్నకు చెప్పే దానికి గురవయ్యను పంపినాము. రాజారెడ్డి అత్తగా రింటికి పోయినాడని చెప్పుతా ఉండారు. నిన్నటికే రావా ల్సిందంట. వస్తాడో, రాడో- అక్కడికీ ఒక మనిషిని పంపాం. శంకరన్నకు చెప్పేదానికి రేణిగుంటకు ఒకరు పోయిరాండీ," అంటూ జరగవలసిన తతంగాన్ని గుర్తు చేశాడొక పెద్దమనిషి. అప్పటికప్పుడు లారీలో, లాస్ట్ బస్సులో పట్టుకుని బయల్దేరటం కోసం మనుషుల్ని కూడబలుక్కున్నారు. సద్దు మణిగింది.

ముసలామె బదికుండగా ప్రతి శుక్రవారం చీక లమ్మ గుడిలో పొద్దుపోగానే విధిగా దీపం వెలుగు తుండేది. ఆ రోజు మొదటిసారిగా ఆ కార్యక్రమానికి ఆటంకం వాటిల్లింది.

ఆ దీపం ఇప్పుడు సుబ్బమ్మవ్వ తలవాకిట వెలుగుతూ వుంది.

*

తెల్లవారింది. ఊరు ముందర బస్సులు దిగి అప్పుడొకరు అప్పుడొకరు రావాల్సిన కొడుకులు, కోడాండ్లు, దూరపు చుట్టాలు వచ్చినారు. చుట్టుపక్కల నాలుగైదు మైళ్లలో వున్న పల్లెల నుంచి జనం పుంత దారుల గుండా, మడిగట్లమీదా వరుసగా వస్తుండటం మధ్యాహ్నందాకా కొనసాగింది. పిచ్చిరెడ్డి ధారాళంగా ఖర్చుపెట్టడం ప్రారంభించాడు. ఇంటిముందర పెద్ద షామియానా వెయ్యించాడు. వచ్చిన జనం కూర్చోను బెంచీలు, మంచాలు వేయించినాడు. చిన్నబిడ్డలకు తన ఇంట్లోనే కాఫీలు, టిఫిన్లు చేయించినాడు.

సుబ్బమ్మ పుట్టిందీ, పెరిగిందీ, చివరకు కడతేరి పోయిందీ కూడా ఆ ఊర్లోనే. సుబ్బమ్మ భర్త చిన్నబ్బరెడ్డి వచ్చింది ఇల్లటం. దేశిరెడ్డికి సుబ్బమ్మ ఒక్కతే కూతురు. పెండ్లయినాక సుబ్బమ్మకు ముగ్గురు కుమారులు కలిగి నారు. దాదాపు ఆమెకు నలభై ఏండ్లు వచ్చేదాకా ఆమె హయాంలో జరిగిన సేద్యాన్ని చుట్టుపక్కల పది పన్నెండు ఊర్ల జనం ఇంకా కతలుగా చెప్పుకుంటారు. అంత బదుకు బతికే దానికి మానవమాత్రుల తరం గాదనీ, వారి పూర్వీకురాలై పేరంటాలైన చీకలమ్మ అంశతో జన్మించిందనీ, అందుకే ఆమె వాక్కు మొక్కబో కుండా బదుకు సుభోజయంగా జరగతా ఉండాదనీ అనుకునేవాళ్లు.

చెరువుకింద పల్లెలో మొదటిల్లు చీకలోళ్లదేనని, తొట్టతొలీగ వాళ్లు ఈ గడ్డ మీద అడుగు బెట్టినప్పుడు ఆ పాయకట్టంతా తొండలు గుడ్లు పెట్టుకునే బంజరు బూవిగా ఉండేదని అంటారు. ఒట్టి వెలి సేద్యాల మీద బతకలేక సమ్మత్సరం పండి, సమ్మత్సరం ఎండగ్గా ఉండిందట. అప్పుడు చీకలోళ్ల ఇంటి పెద్దాయన

ఒకడు ఒకనాడు పొద్దుగూకేదాకా చింతలంకలో ఇసుక గెడ్డమీద కూసోని యోచించినాడంట. 'ఈ వొంక సమ్మత్సరంలో ఎనిమిది నెలలు నీటిసుక్క లేకుండా ఇసుక బోసుకోనుండినా వర్సాకాలం ఎగవనుండే రాగిమాను కనమలో వాన్లు బడితే చాలు- మనిషిని దాటనీకుండా ఎఱ్ఱనీళ్లతో ఒరుసుకోని పోతా ఉండాది. దీనికి సరైన చోట చెరువు కడితే మళ్లీ ఈ పాయకట్టుకు వరుసగా ఏడేండ్లు వానలు లేకపోయినా బావుల్లో నీళ్లు తగ్గవు,' అనుకున్నాడంట.

ఆ చెరువు కట్టేదానికి ఆయన పడిన బాధలు ఇన్నీ అన్నీ కావంట. అప్పుడుండే పాళెగాడ్ని ఒప్పించేదానికి రెడ్డి సత్రసాము జేసినాడంట. కడాకు రెడ్డి ఒనరికనూ, తాపత్రయాన్నీ జూసి పాళెగాడే చెరువుకట్ట, కాలువ కాపాడుకోవలసిందిగా ఎనిమిదెకరాల భూమి మాన్యంగా ఇచ్చేసినాడంట. చెరువు కట్టేదానికి మొదట ఊర్లోని జనమంతా మునపడినా ఖర్చు కాను కాను మిగతా అందరూ వెనకడుగు వేసినారంట. కడాకు ఆ చెరువుకట్టను రెడ్డి సొంత ఇంట్లో నగలన్నీ ధారబోసుకున్నాడంట. అంతజేసీ చెరువుకట్ట పూర్తయినాక తొలిసారీగా వొచ్చిన పెద్ద వొంకకు కట్ట గండిపడిపోయింది. అది మొదలు ఎన్నిసార్లు కట్టపోసినా చెరువు నిలవక పొయ్యేసరికి దేశిరెడ్డికి దిగులు ఎత్తుకునింది. ఒకదినం రాత్రి ఆయనకు కల్లో ఒక దేవతామూర్తి కనబడి రెడ్డితో సొంత కూతుర్ని బలి ఇస్తేగానీ కట్ట నిలవదని చెప్పిందంట. ఆ అర్ధరాత్రి రెడ్డి, ఆయన భార్య లేసి కూసోని ఈ సంగతి చెప్పి ఏడ్చుకున్నారు. ఈ సంగతి ఆయన కూతురు ఎట్ట ఇనిందో గాని- తెల్లారేసరికి ఆయమ్మ చెరువు గండి దగ్గరే పడి పాణం ఇడిచేసిందంట. ఆ సమ్మత్సరం చెరువు నిండి మొరవపోయిందని, అప్పటి నుంచి చీకలమ్మకు గుడికట్టి ఏడాదీ కొలువు జరిపిస్తా ఉండారని చెప్పుకుంటారు.

*

సుబ్బమ్మ బాల్యమంతా ఆ చెరువుగట్టు మీదనే గడిచిపోయింది. తోటి సావాసగాపుల్తో చెరువులో ఈతలు కొట్టటమూ, చింతచెట్లకు ఊయలలు గట్టి ఊగటమూ, కట్టమీదనే పశువుల్ని మేపుకోవటమూ ఆమె నిత్యకృత్యాలుగా ఉండేవి. సమ్మత్సరం ఆరు నెలలకు తక్కువ గాకుండా ఆ చెరువు మొరవ తొండంతో పోసినట్టుగా పారుతా ఉండేది. కాలవల నీళ్లు ఆ పల్లెను దాటుకుని ఎనిమిది పల్లెలకు పారేవి. చెరువు కింద నున్న బావుల్లో నీళ్లు నేలమట్టానికుండి- ఎండ వేళలా ఎన్నెల వేళలా అవి ఆకాశాన్ని, పక్షుల్ని, చెట్లకొమ్మల్ని గుండ్రటి అద్దాల్లా ప్రతిఫలిస్తుండేవి. వేసవి కాను కాను చెరువులో నీళ్లు తగ్గుతూ వచ్చేవి. చెరువునీళ్లు తగ్గి అక్కడక్కడ పచ్చిక భూములు తయారై సాయంసంజె వేళల్లో అవి పసిడికాంతులీనేవి. చెరువునీళ్లు తగ్గి, మొరవ పారడం తగ్గిన దినాల్లో రైతులు బావుల్లో నీళ్లు తోడటానికి కబిళ్లు కట్టేవారు. తెల్లవారింది మొదలు వాళ్ల యాల పాటలతో ఆ పట్టు అంతా నిండిపోతూ ఉండేది. ఎండలు బలిసి వానచినుకుల కోసం భూమి, కొండలు, ఆకులు రాల్చేసిన చెట్లు తపించిపోతుండగా, తొలకరి చినుకులు రాలేవి. తొలి ముంగారి వానలకు మట్టి వాసన పొంగి, కొత్త చివుళ్లతో నేల కళకళలాడేది. తర్వాత వారం పదిరోజులు విడవకుండా జడివానలు పట్టుకునేవి. వాన కురిసిందంటే చింతలొంక జలజలా పొంగి వచ్చేసేది. కట్టు కాలువలు సరిజేసి నీళ్లు తిప్పటం తడవు, చెరువు నిండి మొరవ ఎత్తుకునేది. వాన కురిసి నన్నాళ్లు చెరువంతా కప్పల బెకబెకలతో హోరెత్తిపోయేది.

సుబ్బమ్మ కూతురుగా పుట్టినా కొడుకుగానే పెరిగింది. సేద్యంలో నాద్యంలో ఆమెకు తెలియని పని లేదు. ఎద్దుల్ని గట్టి మడక దున్నటం, బండి తోలటం, అండ చెక్కటం, కలుపు తీయటం మొదలుకుని అన్ని పనులూ ఆమె అలాగ్గా చేసుకొనిపోయేది. పదిమంది కూలోళ్లకు వండటం ఆమెకు ఎప్పుడూ ఒక లెక్కలో ఉండేది కాదు. బిచ్చంవేళ వొట్టి జోలెల్తో, ఆకలివేళ వొట్టి కడుపుల్తో ఎవరూ ఆమె గడప దాటుకుని పొయ్యేటోళ్లుగాదు. మంచి ప్రాయంలో ఆమె ఒక్కతే ఉన్నచోట కూడా పదిమంది ఉండేంత సందడిగా ఉండేది. కూలోడు నాలోడు, సుట్టమూ పక్కమూ, ఇరుగూ పొరుగూ అని లేకుండా ఊర్లో ఒకర్నీ వొదలకుండా ఆమె మంచీ చెడ్డా విచారిస్తూ ఉండేది. ఏ పండుగైనా మొదట ఆమె లోగిట్లోనే అడుగుపెట్టేది. జాతర్లకు, తిరణాలకు ఆమెకు ఎక్కడలేని ఉత్సాహం పొంగుకొచ్చేది. వెన్నెలకుప్పల్లాడ్డంలోనూ, కోలాటాలు వేయటంలోనూ ఆమెకు అలుపూ సొలుపూ ఉండేదిగాదు. సమ్మత్సరానికి ఒకసారి జరిగే చీకలమ్మ తిరణాలలో పట్టు పావడా కట్టి ఆమె చెంగున తిరుగుతూ వుంటే- చుట్టుపక్కల ఊర్లోళ్లు ఎగపడి చూసేవారని చెప్పుకుంటారు.

సుబ్బమ్మకు పెండ్లయినాక చిన్నబ్బరెడ్డి ఇల్లటం వచ్చినాడు. ఇల్లటం మొగుడు ఊర్లో సిన్నంగా సూడబడరాదని సుబ్బమ్మ ఆడపనీ, మొగపనీ అంతా నెత్తినేసుకోని మొంతవైన ముదిగారంతో మొగుడ్ని కొడుకుల్తో సమంగా సాకింది. ముగ్గురు కుమారులు కలిగి, వాళ్లు అయిదో తరగతి దాటి హాయిస్కూలు కోసం టవునుకు పోను మొదలుబెట్టే వరకూ- ఆమె

రాచరికం జరిగింది. ఆపైన్నే కూడబలుక్కున్నట్టు కష్టాలు ఒకదానిమీద ఒకటి వచ్చిపడినాయి.

వరుసగా నాలుగయిదేండ్లు వానలు పడకపో వటంతో చెరువు నీళ్లు హరించుకుపోయాయి. అయి దేండ్ల తర్వాత ఒకే ఒక రాత్రి అప్పటికప్పుడు మొబ్బు లెక్కి జడివాన కురిసి తెల్లారే లోపల మనుషుల్ని దాటనీ కుండా పెద్ద వొంక వొచ్చేసింది. రెండు పగళ్లూ, రెండు రాత్రుల్లో చెరువు నిండిపోయింది. 'అయిదేండ్ల కరువూ అయిద్దినాల్లో తీరిపోయింది గదన్నా. బగమంతుడు కన్ను తెరిస్తే ఎంతసేపు,' అనుకున్నారు రైతులు. నిండు పాలకుండకు చిల్లుపడ్డట్టుగా ఆరోనాటి రాత్రి చెరువుకు గండి పడిపోయింది. అంత చెరువు కరువులో కాపాడిన పైర్లమీద పారిపోయి రైతుల కడుపుమంట పోసుకు నింది. 'ఎప్పుడు ఏసినకట్టో- ఏ ఓబికాలంలో కట్టిన చెరువో! గండిని నిలేసి కట్టను బలం జెయ్యాల,' అన్నారు కొందరు.

చెరువు కిందనే భూములున్న రాజపురం నాయుళ్లు తమ బూముల్లో జవుకులెత్తుకుని ఏ పైర్లు సక్రమంగా కాకపోవడం వల్ల- సేద్దగాళ్లతో జెప్పికావాలనే కట్టను తెంపించేసినారని చెరువు కింద పల్లెలో కొందరు రెడ్లు అనుకోబట్టారు. అయిదునాళ్లలో నిండిన చెరువు అంతంత మాత్రంగా మిగిలి ఆరు నెలల్లో ఎగబీల్చుక పొయ్యింది.

దేశిరెడ్డిగారి సుబ్బమ్మకు చెరువు మేరగా సంక్ర మించిన పట్టెడలకు చెరువునీళ్లు పారకపోయినా, వాళ్లవి చెరువుపైన మొదటి కయ్యలే అవటంవల్ల బావుల్లో ఎప్పుడూ నీటి శాంబరం తగ్గేదిగాదు. చెరువు ఎండినాక అన్ని బావుల్లోలాగే క్రమంగా ఆ బావుల్లోకూడా నీళ్లు అడుగంటాయి. రానురాను నీళ్లు చాలక సగం పైర్ల యిన తర్వాత గూడా పైర్లను పశువులతో మేపుకోవలసి వచ్చింది. నాలుగైదు ఏండ్లు మారేసరికి ఎండల కాలం బావుల అడుగుల్లో పిచ్చిమొక్కలు పెరిగాయి.

సుబ్బమ్మ కొడుకులకు టవున్లో చదువులు ఎక్కకపోయినా సినిమాలు చూడడమూ, సిగరెట్లు తాగ డమూ, హోటళ్లలో తినడమూ అబ్బింది. పెద్దకొడుకు శంకరరెడ్డి తొమ్మిదో తరగతి దాటకుండానే బడికి పోవటం మానుకున్నాడు. ఎన్నిసార్లు రాసినా చిన్న కొడుకు రాజారెడ్డికి ఎస్సెస్సెల్సీలో ఏదో ఒక పరీక్ష మిగిలిపోతూ ఉండింది. రెండో కొడుకు మునిరత్నం రెడ్డికి మాత్రం కొంత చదువు అబ్బింది. అయితే, అతడూ హైస్కూలు చదువుతోనే ఉద్యోగ ప్రయత్నాల్లో పడ్డాడు. కొడుకులు ఇట్లా చదువులకూ చెడి- అట్లా సేద్యాలకీ తరంగాక పొయ్యేటప్పటికి సుబ్బమ్మకు మనోవేదన పట్టుకుంది. గాదుల్లో వొడ్లు తగ్గి తిండి గింజలకు కూడా అప్పు సొప్పులు కావాల్సి వచ్చింది. పెద్ద సంసారం చేస్తుండిన సుబ్బమ్మకు చేతులు కట్టి పడవేసినట్టు అయిపోయింది. పెండ్లాం అలుసుతో చిన్నబ్బరెడ్డి చీట్లాడడానికీ, ఇంట్లోనే దొంగతనాలు చేయడానికీ మరిగినాడు. కడాకు నాలుగైదు ఏండ్లకు చస్తాడనంగా మితిమించిన తాగుడు అలవాటు అయింది. బదికే దోవ చూడమని కొడుకుల్తోనూ మొగునితోనూ సతపోరీ పోరీ సుబ్బమ్మకు సందేళకు గొంతు రాసుకపొయ్యేది. ఇంటి పనీ, బైట పనీ సాకిరీతో సుబ్బమ్మ నలభై ఏండ్లకే ఎనభై ఏండ్లు వచ్చినట్టుగా ఉడిగిపొయ్యింది. మొగుడి సావూ, దినాలూ- కొడుకు లకు పెండ్లిండ్లూ, కాన్పులూ, దేవర్లూ- అన్ని కరువు కాలంలోనే వొచ్చిపడినాయి. పైర్లు పండక, అప్పులు దొరక్క సుబ్బమ్మ బక్కచిక్కి కేవలం కట్టెగా మిగిలింది. అత్తగారి ప్రాపకంతో పెద్దకొడుకు శంకరరెడ్డికి రేణి గుంట కాడ మిషనాసుపత్రిలో అటెండరుగా ఉద్యోగ మొచ్చింది. మునిరత్నంరెడ్డికి తాలుకాఫీసులో క్లర్కుగా సత్యవేడులో ఉద్యోగం అయింది. చిన్నకొడుకు సైకిలు మీద టవునుకు పాలు అమ్ముతూ పెండ్లయ్యేదాకా తల్లి తోనే ఉండినాడు. కాపురం వచ్చిన ఏడాదికే చిన్నకోడలు అత్తను కన్నమాటలూ అడిగి అలిగి మొగున్తో కూడా టవున్లోనే కాపురం పెట్టింది. ప్రాయంలో పదిమందికీ పెట్టి సాకి సంతరించిన సుబ్బమ్మకు అవసానకాలంలో ఓరిమిత్తిగా ఇంట్లో తానే వొండుకొని తానే తినుకో వాల్సిన గతి వచ్చి పడింది.

గాలికాలం చింతచెట్లకింద కాయలు ఏరుకో వడమూ, మిగిలిన ఒకటో రెండో బక్కగొడ్లను చెరువు కట్టమీద మేపుకోవడమూ, మిట్టపైర్లు జేసేదానికి లేని మల్లగుల్లాలు పడడంతో ముసలామె చివరి కాలం ప్రారంభమయింది. ఎండి, బీటలు వారి రాగిమాను కనుమదాకా నిరామయంగా, నిర్జీవంగా పడి ఉన్న చెరువును జూసినప్పుడు ఆమెకు తరచు చిన్ననాటి జ్ఞాపకాలు గుర్తుకొచ్చేవి. గొడ్లు మేపుకుంటూ తన దగ్గర కొచ్చే పిల్లలకు ఆమె చెరువు నిండటమూ, పైర్లు పండ టమూ, జనం సంతోషంగా ఉండటం గురించి నోరు నొచ్చేటట్టుగా చెబుతూ ఉండింది. గండిపడి చెరువు పూర్తిగా ఎండిపోవడం వల్లే ఇంత కరువూ వొచ్చిందనీ- చెరువు నిండితే మళ్లీ నాలుగైదేండ్లు కరువు వొచ్చినా భయం ఉండదనీ ఆమె ఊర్లో తన మాటవిన్న ప్రతి పెద్దమనిషికి నెత్తిన నోరుబెట్టుకొని చెప్పింది. తన కాలం చెల్లిపోయేలోగా చెరువు నిండాలన్నదీ, చీకలమ్మకు మళ్లీ కొలువు జరిపించాలన్నదీ ఆమె చివరి కోరికగా మిగిలిపోయింది.

సుబ్బమ్మ ఎండలు మండిపొయ్యే మధ్యానాల్లో కట్టమీద చింతచెట్ల కింద కూచొని చీకలమ్మ గుడిని, చెరువును చూచి దినాల తరబడి వగచుకుంది. కట్టను మరమ్మతు చేసుకుందామని విన్నవాళ్లకందరికీ నోరు నొప్పి పుట్టేట్టు చెప్పింది. ఊర్లో ఎవరికీ లేకపోయినా చీకలమ్మ మాన్యం అనుభవిస్తున్నందుకు తామైనా ఆ పనికి పూనుకోక తప్పదని ఆమె నమ్మకం. చీకలమ్మ తమ ఇంటి ఆడబిడ్డ. తమ ఇంటి దేవత. ఆమెను అనాదరం చేసినందువల్లే తమ కుటుంబానికిన్ని అగసాట్లు- ఈ ఊరికిన్ని పడుపాట్లు. తన పుచ్చిమీదకు నూనె లేక పోయినా అరువుదెచ్చిన నూనెతోనైనా ప్రతి శుక్రవారం క్రమం తప్పకుండా చీకలమ్మ గుడిలో దీపం పెట్టింది.

చివరకు చెరువుకట్ట కట్టే పనికి కాంట్రాక్టు కుదిరింది. కట్ట కడుతుండగా సుబ్బమ్మ దినం తప్పకుండా పని జరుగుతున్న తావుకు వెళ్లేది. కాంట్రాక్టర్లకూ, కూలీలకు ఆమె వండిపెట్టింది. చెరువు పొరంబోకునూ, పూడిపోయిన కాలువలనూ గుర్తించడం కోసం కరణాలు, తాశీల్దార్లు వచ్చినప్పుడు వాళ్లకు కోళ్లు కోసిపెట్టింది. కట్ట పని పూర్తయినా, కట్టు కాలువల్లో పూడిక తీయడం ఆగిపోయింది. మొదటి సంవత్సరం వానలు పడి చింత లొంక దొర్లి - కట్టు కాలవల్లో నీళ్లు రాక, చెరువు నిండక పోయినప్పుడు ఆమె సొంత ఇంట్లో పెళ్లి ఆగిపోయినట్లు బాధపడింది. కాలవలు సరిగ్గా తిప్పేటప్పటికి చెరువు నిండీ నిండకుండానే కంట్రాక్టర్ల అరకొర పని వల్ల కట్ట మళ్లీ తెగిపోయింది. కాంట్రాక్టు తనకు రాకపోవడం వల్ల పిచ్చిరెడ్డే ఈ పని చేయించినాడని కొంత మంది అనుకున్నారు. నలుగురికీ పంటలు పండి ఊరు బాగుపడితే తన వడ్డీ వ్యాపారం దెబ్బతింటుందని రత్నం నాయుడే ఈ పని చేయించినాడని మరికొంతమంది అనుకున్నారు.

సేద్యాలు మూలబడ్డంతో రైతులు వారి వారికి చేతనయిన కూలిపనికో, వ్యాపారానికో పోయి బతుకు తెరువు చూసుకోసాగారు. మునిసిపల్ లిమిట్ దాటుకుని రెండు మూడు ఫర్లాంగుల మేరా చెరువుకింద పల్లె రోడ్డు పక్కల ఇండ్ల ప్లాట్లు వేశారు. ఇంకొన్ని రోజుల్లో చెరువులో కూడా ఇండ్లు కట్టిస్తారనీ, చెరువుకింద పల్లె కూడా టవున్లో కలిసిపోతుందనీ చెప్పుకోసాగారు. మంచి రేటు వస్తాదనే ఉద్దేశంతో భూమిని అమ్మేయాలని నిర్ణయించుకున్నాక సుబ్బమ్మ కొడుకులు తల్లిని ఒప్పించే దానికి శతవిధాల సతపోరినారు. తగవులాడుకున్నారు. మద్దిస్తాలు చేసుకున్నారు. శంకరరెడ్డి ఒకనాడు తల్లిమీద చెయ్యి కూడా చేసుకున్నాడు. గజినీ మహమ్మదులా పిచ్చిరెడ్డి, కొడుకుల్ని ముగ్గుర్నీ సుబ్బమ్మ మీదకు పద్దెనిమిదిసార్లయినా ఎగతోలాడు. ముసలామెను ఒప్పించడానికి ఎవరి తరమూ కాలేదు. తాను బదికుండగా చీకలమ్మ మాన్యాన్ని అమ్మనీయనని సుబ్బమ్మ తెగేసి చెప్పింది. ఆ యాష్టతోనే చివరకు కన్నకొడుకూ, కోడలూ అలిగి టవున్లో అత్తగారిల్లు చేరినారు. అంతమంది వుండి ముసలామె చివరకు దిక్కులేనిదయింది.

నాలుగయిదు నెలలుగా ముసలమ్మకు ఒళ్లు ఒకసారి ఉన్నట్టు ఒకసారి ఉండటం లేదు. సేద్యం జరిగినన్నాళ్లు ఆమె ఒళ్లు గుల్లజేసుకుని పాటుపడింది. సేద్యం మూలబడినా కరువు కాలం జూసి నరకయాతన పడింది. అనారోగ్యానికీ వార్ధక్యానికీ మనోవేదన తోడై ముసలమ్మ కాలం జేసింది. ఆ ఊరికంతా మొదటి ఇల్లయిన దేశిరెడ్డిగారి ఇల్లు మూతబడిపోతూ ఉంది.

ఇంటిముందు షామియానా కింద జనసమ్మర్దం పెరిగింది. పిచ్చిరెడ్డి టవున్నుంచి శివ్వలు తెప్పించాడు. పలకలుగొట్టే వాళ్లకు కడుపునిండా కల్లూ, సారాయీ తాగించినాడు. వచ్చిన మనుషులందర్నీ పేరుపేరునా గమనించినాడు. రాజపురం నాయుళ్లందరూ ఇంటి కొక్కరు మొక్కుబోకుండా వచ్చినారు. మన్నూరు, మాలేపాళెం, చింతలగుంట, చీపులపల్లి, కొత్తమిట్టూరు- చుట్టుపక్కల ఇరవై పల్లెల నుండి జనం వచ్చినారు.

ఇంటి ముందర వేసిన మంటలో పలకలు, డప్పులు కాగాయి. అవి దరువులు మార్చి మార్చి మోగాయి. నీరుగట్టి సుబ్బయ్య గొంతు సవరించుకుని కీచుగొంతూ, బొంగురుగొంతూ కలగలిపి పాట పాడాడు - "ఏలినావు గదా, ఈ పాయకట్టంతా మొనగాడివై వో పరదేశిరెడ్డీ- మిట్ట మధ్యానం పదిమంది నీ ఇంటికొస్తే మళ్లా నీ ఇంట్లో ఎసురు పెట్టాల్సిన పనిలేదుగదా- నీ కాలమంతా చెరువు నిండి తొండం లావుతో మొరవబోయింది గదా- బావుల్లో నీళ్లు నాలుగడ్డేళ్లు తగ్గలేదుగదా." మధ్యమధ్యలో పలకలు మోగుతుండగా మళ్లీ పాడసాగాడు సుబ్బయ్య. "పరదేశిరెడ్డీ, దేశిరెడ్డీ, చిన్నబ్బరెడ్డీ - నీ కట్టె జరిగినన్నాళ్లు ఒంటి చేతిమీద ఏడూర్లకూ వొండివారిస్తివి గదా, ఊరంతా కలిసినా నీ పట్టు ఇడిపించలేక పోయిరిగదా- పుణ్ణాత్తురాలా, సుబ్బమ్మా, సుబ్బారెడ్డీ."

పొద్దు గూట్లో పడేవేళకు దహనం పూర్తయింది. అంత జనానికి కావల్సిన నీళ్ల కోసం పిచ్చిరెడ్డి ఎద్దుల బండిలో రాత్రి పదకొండు గంటలదాకా డ్రమ్ములు తోలించినాడు.

*

దహనం పూర్తయిన పదకొండురోజులకు దినాలు పెట్టుకున్నారు. ముగ్గురు అన్నదమ్ములూ ఒకచోట మళ్లీ కూడటం కష్టం. కాబట్టి దినాలు తీరిన మరునాడే రిజిస్ట్రేషను పెట్టుకోమనీ ఊదరగొట్టాడు పిచ్చిరెడ్డి. ఈ పది రోజులూ పొద్దుగూకులూ భూమి అమ్మకం బేరాలు ముమ్మరంగా జరిగాయి. చివరకు నేలను తనకే అమ్మక

తప్పని పరిస్థితిని కల్పించాడు పిచ్చిరెడ్డి. పెద్దవాళ్లిద్దరికీ ఉద్యోగాలకు పెట్టుకున్న సెలవు అయిపోవడంతో రేటును తొందర తొందరగా నిర్ణయించుకోవాల్సి వచ్చింది. అన్నదమ్ములు ముగ్గురికీ తలా అరవై వేలు ఇచ్చేట్టు వెల ఒప్పందం కుదిరింది. అయితే, రిజిస్ట్రేషనుకు ఒక గంట ముందుగా తలా నలభైవేలు మాత్రం ఇచ్చి మిగిలిన ఇరవైవేలు మూడునెలల లోపల ఇచ్చేటట్టు పత్రం రాసిచ్చాడు పిచ్చిరెడ్డి. చివరి వరకూ ఈ తిరగాసు అర్థంకాని అన్నదమ్ములు ఆఖరి గడియలో హతాశులయ్యారు. భూమి అమ్మకం పూర్తయిన మరుసటి దినం దేశిరెడ్డిగారి ఇల్లు మూతబడింది.

ఆ తరువాత పిచ్చిరెడ్డి దగ్గరకు అలుపూ, సొలుపూ లేకుండా అరవైసార్లు తిరిగి ఇద్దరు అన్నదమ్ములు మాత్రం భూమి అమ్మకం బాపత్తు ఇరవైవేలూ అప్పుడు కొంచెం, అప్పుడు కొంచెం రాబట్టుకున్నారు. ఎక్కడో మారుమూల ఊర్లో ఉన్న కారణంగా మునిరత్నం రెడ్డికి రావాల్సిన ఇరవై వేలూ ఇంకా అందలేదు. అగ్రిమెంటు గడువు కూడా పూర్తయి కేవలం కొన్నవారి కనికరం మీద ఆధారపడవలసిన అగత్యం ఏర్పడింది. పెట్టిన గడువులు చెల్లిపోయాయి. జాబులకు దేనికీ బదులులేదు. చివరికి ఒకటి రెండురోజులు సెలవుపెట్టి ఒక శనివారం సాయంకాలం ఆరుగంటల ప్రాంతంలో టవునుకు వచ్చిపడ్డాడు మునిరత్నం రెడ్డి.

బస్సు దిగినప్పటి నుంచి అతడు టవునంతా చెడ తిరిగాడు. అన్ని మండీలు, బ్రాందీ షాపులూ గాలించాడు. చెత్తా చెదారంతో దుమ్ముకొట్టుకుపోయిన వీధులలో తిరగడం వల్ల అతడి బట్టలు మాసిపోయాయి. గొంతులో తడారి నీరసం ముంచుకు వచ్చింది. కూల్ డ్రింకులనబడే రంగునీళ్లు తాగడంవల్ల నాలుక చవి చెడిపోయిందిగానీ దప్పిక తీరలేదు. హోటళ్లలో నీళ్లు ఉప్పగానూ, చప్పగానూ, మురికి మురికిగానూ ఉండి ఇంపితం కాలేదు. ప్రతి వీధిలోనూ బోరింగుల దగ్గర, నీటి కొళాయిల దగ్గర ఆడవాళ్లు తోడేళ్లలా కీచులాడుకుంటున్నారు. చివరకు రాత్రి తొమ్మిదిగంటల ప్రాంతంలో ఒక వీధి మలుపులో మునిరత్నంరెడ్డి ఆపద్బాంధవుడిలా తారసపడ్డాడు సూరి. అతడు ఇప్పుడు పిచ్చిరెడ్డి ట్రాక్టరుకు డ్రైవరుగా ఉంటూ, ట్యాంకులో టవునుకు నీటిని తోలుతున్నాడు. అప్పటికే అతడి కార్యక్రమం పూర్తయి, ఇంటి ముఖం పడుతున్నాడు.

మునిరత్నంరెడ్డి సూరితో తన గోడునంతా వెళ్లబోసుకుని పిచ్చిరెడ్డిని ఎలా అయినా చూపించవలసిందిగా ప్రాధేయపడ్డాడు.

ట్రాక్టరు టవును శివార్లు సమీపిస్తున్నా రోడ్డు పక్కనున్న షెడ్లు, వర్క్‌షాపులు, బంకులు తరగడం లేదు. టవును దినదినానికి పెరిగిపోతా వుంది. సుబ్బమ్మ కొడుకులకు సొమ్ము పూర్తిగా ఇవ్వకముందే ఆ నేలను ఎవరో మద్రాసు వారికి అమ్మేశాడు పిచ్చిరెడ్డి. వారికి ప్రభుత్వం వద్ద గొప్ప పరపతి ఉంది. వాళ్లు భూమిని ఆక్రమించుకున్నంత త్వరగా, నేలను చదును చేసి పెద్ద డిస్టిలరీస్ కడుతున్నారు. పనులు చకచక జరిగిపోతున్నాయి. చెరువు కిందపల్లె గల్లీరూపం ధరిస్తూ ఉంది. పిచ్చిరెడ్డి దగ్గర్నుంచి రావాల్సిన సొమ్మును రాబట్టుకోవడం ఎంత కష్టమో అవగతం అయ్యేటప్పటికి మునిరత్నం రెడ్డికి నవనాడులూ కుంగిపోయాయి.

"అయితే, ఈ పిచ్చిరెడ్డిని నేను ఎట్ల సాధించేది? నేనుండేది ఆ మారుమూల కొంపలో. ఇంత దూరంలో ఉన్న ఈ టవునుకూ, ఎంతమాత్రం అందుగడిలో లేని ఈ పల్లెకూ వేళగాని వేళలో ఎట్ల తిరిగి వచ్చేది?" వగచసాగాడు మునిరత్నంరెడ్డి.

"దానికేమీ బయంలేదు మునిరత్నమన్నా. మనూరికి ఇప్పుడు రాత్రి పదిగంటలదాకా టవును బస్సులుండాయి. అయితే, చెరువుకింద పల్లె అని బోర్డు ఉండదు. సీకేపల్లి అని ఉంటాది. రూపాయిస్తే నిన్ను చీకలమ్మ గుడికాడ దించేస్తాడు. అసలు ఇంకొన్ని దినాలకు ఇక్కడ ఒక చెరువు ఉన్నట్టు అడియాలం ఉండదు. పుణ్యపురుషులు మీ తాతోళ్లు, పుణ్ణాత్తురాలు మీ అమ్మా ఈ ఊరికి ఆదరువుగా ఈ చెరువును కట్టించి, దానికోసమే ఒళ్లు గుల్లచేసుకోని సచ్చిన్నమయిరి. వాళ్లెవురూ టెండర్లేసుకోని పదిమంది సొత్తునూ అప్పనంగా జవురుకోని పోలేదు. టాంకుల్లో, డ్రమ్ముల్లో నీళ్లు అమ్ముకోలే. సల్లపూట ఇంకా కడుపు మండే ఈ మాటలెందుకు? రాత్రికి మా ఇంట్లో మాకు కలిగింది తిని పడుకో. తెల్లవారే లేసి చీకలమ్మకు దణ్ణం పెట్టుకోని నీ ఊరికి బయల్దేరు. నీ సొత్తు గట్టిదయితే ఏదో ఒకనాటికి నీకాడికే నడిచివొస్తాది. ఎందుకైనా మంచిది ఒకసారి చెరువుకల్ల జూసిపో. ఈసారి నువ్వొచ్చే సమయానికి దాని ఆనవాలు కూడా వుండదు. 'చీకల సుబ్బమ్మ చెరువు' అనే పేరు ఇంక పాత రెవెన్యూ లెక్కల్లో తప్పించి ఇంక ఎక్కడ కన్పిస్తాదిలే," అన్నాడు సూరి.

ట్రాక్టరు చీకలమ్మ గుడి దగ్గర ఊర్లోకి మలుపు తిరిగింది. గుడిచుట్టూ ఉండిన పొగడచెట్ల నుంచి వస్తూ ఉండిన పాత పరిమళం ఒకటి మునిరత్నం రెడ్డి మదిలో పొరాడింది. పొగడచెట్లు ఎండిపోయాయి. ఇప్పుడు ఆవైపు నుంచి టైర్లు కాలిన వాసన ఒకటి వెగటు పుట్టిస్తూ వస్తోంది.

చిరస్మరణీయుడు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారికి అంకితం

ఇండియా టుడే పక్షపత్రిక, జులై 21 - ఆగస్టు 5, 992